
Z HISTORIE

Jonathan Swift a jeho nemoci

Vacek J.

Psychiatrická patografie autora slavných Gulliverových cest dosud chybí, ačkoliv choroba jeho duše v druhé polovině jeho života byla dávno známa. Jen nemnoho lékařů se pokusilo vysvětlit některé poruchy jeho zdraví. Šlo jen o fragmentární a spekulacemi zatížené úvahy starších lékařských generací (Bucknill 1882, Gould 1903, Jacobson 1912, Reid 1913, Springer 1926, Heinz 1928, Heidenhain 1933, Karpman 1942, Wilde 1949 aj.) [2]. Značný časový odstup a chybění seriózních medicínských závěrů z doby Swiftova života ztěžují všechny snahy o stanovení dnešním medicínským poznatkům odpovídající klinické diagnózy.

Jonathan Swift (1667 - 1745) se narodil v irském Dublinu anglickým rodičům, kteří v době Cromwellovy diktatury (1649 - 1658) zchudli a hledali existenci v Irsku. Swiftův otec, nevýznamný soudní úředník, zemřel osm měsíců před Swiftovým narozením. Z nějakých blíže neznámých důvodů prý Swiftovi v jeho dětství také téměř chyběla i péče vlastní matky, takže byl odkázán na nevrlou blahovůli svého strýce [7]. Zevrubnější znalosti o jeho dětství a dospívání, včetně dat jeho rodinné anamnézy, k dispozici nejsou. Strýc mu umožnil vyhodit slušnou internátní školu v Kilkenny (Cill Coinnigh) v provincii Leinster, asi 200 kilometrů jižně od Dublinu. Swift tam v ponižující chudobě a opuštěnosti strávil neradostných osm let. Zdá se, že daly vzniknout jeho prožitkům zahořklosti, včetně jistých možných mizantropických tendencí. Balzámem na duši nebylo ani studium na Trinity-College v Dublinu. Neplodné filozofické disputace podněcovaly jeho narůstající skepticismus, nicméně předepsané bakalářské zkoušky zvládl, byť nikterak oslnivě. Dříve než se musel vzdát trůnu návrat ke katolicismu prosazující Stuartovec Jakub II. (1689) (tzv. „nekrvavá revoluce“, resp. „glorius revolution“) a kdy země otráasaly „jakobitské nepokoje“, odstěhoval se v roce 1688 tehdy dvacetiletý Swift s matkou z Dublinu do anglického Leicesteru. Až o čtyři roky později, v roce 1692, mu byla v Oxfordu udělena akademická hodnost magistra (Master of Arts). V roce 1688 se stal tajemníkem předního politika z liberálního tábora („whigů“) Samuela Templea na jeho panství Moor-Park v hrabství Surrey u Kingstonu nad Temží. Pobýval tam s dvěma jeho nemocí podmíněnými přestávkami až do Templeovy smrti v roce 1699, tedy více než deset let. V Moor-Parku Swift vyučoval tehdy osmiletou nevlastní dceru sira Templea Hesther Johnsonovou, do níž se

později zamiloval. Poeticky ji přejmenoval na Stellu. Později se přestěhovala do Dublinu a od Swifta se nikdy citově neodloučila. Pověsti o jejich tajném sňatku se nepotvrdily. Výsledkem jejich vztahu bylo 65 dopisů z let 1710 - 1713 („Deník psaný Stelle“). Za pobytu v Moor-Parku se Swift politicky angažoval pro „whigy“. Na podnět sira Templea získal na dublinské Trinity College doktorát teologie (1701). „Whigové“ mu k vyššímu církevnímu úřadu nepomohli a Swift „farářoval“ na dvou zapadlých irských farách. Ač „whigovský“ literát Swift patřil v prvním desetiletí 18. století k okruhu spisovatele Josepha Addisona (1672 - 1719), přeběhl v roce 1710 ke konzervativcům („toryové“) v naději, že mu dopomohou k biskupskému úřadu. Získal však jen děkanát v katedrále svatého Patrika v Dublině. Z pověření anglikánských duchovních dojížděl častěji do Londýna, kde býval hostem vdovy po holandském obchodníkovi Vanhomrighovi. Tam se setkal s její dcerou Esther, kterou Swift opatřil poetickým jménem Vanessa. Její citový vztah ke Swiftovi naplněn nebyl a plodem této známosti bylo básnické dílo „Cadenus a Vanessa“ z roku 1730 [3, 5, 6, 7, 8]. Pokořující jsou zprávy o tom, že Vanesse o Stelle po jedenáct let nic neřekl (Vanessa už žila nedaleko Dublinu). Když se jí to doneslo, utrápila se k smrti. O pět let později (1728) zemřela i Stella. Swift měl lásek víc. Pikantní je historka o půvabné Catherině Bartonové. Newtonova neteř vedla géniovi londýnskou domácnost v Jermyn Street a byla v roce 1700 milenkou ministra financí lorda Halifaxe, proslulého zástěrkáře. V roce 1717 se Kateřina provdala za Johna Conduita (o pletichách kolem ní a Newtona psal i Voltaire) [1].

Swift se vrátil do Dublinu a od roku 1714 do roku 1720 nenapsal nic a věnoval se svým děkanským povinnostem. Do té doby měl ze svého pobytu v Moor-Parku za sebou politickou satiru „Bitva knih“ a „Pohádku o kádi“, satiru na rozdělení křesťanů do více církví (1704). Svým pamfletem „Chování spojenců“ (1711) připravoval uzavření tzv. utrechtského míru z roku 1713, jenž ukončil válku o španělské dědictví. Vystupoval na obranu Irska proti vykořisťování Irska Anglií. Díky sérii dopisů „Pláteníkovy listy“ (1727) a spisu „Skromný návrh“ (1729) se stal irským národním hrdinou.

V roce 1726 vyšly anonymně jeho slavné „Gulliverovy cesty“, ironická satira plná politických jinotajů, které naši současníci bez zevrubných znalostí anglické politické atmosféry Swiftovy doby nemo-

hou pochopit. Jde o pohádková dobrodružství lodního lékaře kapitána Lemuela Gullivera v zemi liliputánů (1. díl) a v zemi obrů „Brobdingnagu“ (2. díl). Třetí díl je cestou do Laputy („Vznášející se ostrov“) a na přilehlé ostrovy („Balnibarbi“ je Irsko) mezi přemýšlivé a roztržité lidi. Satira na neplodná „vědecká“ bádání i slavnou Royal Society, včetně jedovatosti na pověstně roztržitého Newtona. V zemi Luggnaggu se Gulliver setkává s nesmrtelnými a do degenerované zblbělosti s věkem upadajícími Struhlbruggy, což ho zbavuje všech iluzí o nesmrtelnosti. Nejpozoruhodnější je poslední cesta do země ctnostně ušlechtilých rozumných koní Hvajninimů, jimž schází kategorie zla, a degenerovaných humanoidů Jahuů, ošklivých neřestných sprostáků. Tato zkušenost v něm evokuje sebenenávist s ošklivostí z lidí vůbec. Symbolika je nabíledni: konfrontace antropologie Thomase Hobbese s antropologií Johna Lockeho: Jahuové jako zvířecí rod války všech proti všem, koně žijící bez knížat ve svobodě dle zákonů rozumu s důvěrou v seberegulaci civilní společnosti [6]. Dešifrování hlubokého filozofického podtextu Gulliverových cest není arci snadné.

Nejproslulejší a i dětmi oblíbený první a nejznámější díl se týká tehdejší Anglie, pojmenované Liliput. Tento dnes běžný termín Swift vymyslel. Je odvozený od Swiftem zkomoleného adjektiva „lilli“ z adjektiva „malý“ („little“) a z románského „put“ k označení substituujících se dětí (španělské „puta“ a italské „putta“ je děvka). „Trameksani“ a „Slameksani“ jsou angličtí „toryové“ a „whigové“. Swiftova kritika lidí evokuje klamný dojem jeho mizantropie. Jeho satirické vykreslení lidí je však zrcadlením víry strážlivého racionalisty v lepšího člověka budoucnosti [7]. V říši Liliput zvidavý, blahosklonný a sebejistý objektivní pozorovatel Gulliver se stává ve světě hrůzy, v říši obrů, sám „liliputánem“. Jeho líčení přesahuje rámec pouhé pohádkové satiry a vyúsťuje do chmurného pohledu na lidskou existenci. V říši obrů osamoceneného (odcizeného) Gullivera výstižně přirovnává německá autorka Manderová [4] k postavě Josefa K. z Kafkova „Procesu“. Jeho „existenciální úzkost“ lze transferovat do hraničních zkušeností každodenního života člověka (Swiftův předobraz existencialismu).

Už od třetího decenia trýznila Swifta ušní choroba. Nejprve, prý po nachlazení, ušní šelesty, a dle jedné z legend po požití velkého množství jablek odrůdy zlatá reneta i točivé závratě. Porucha sluchové ostrosti byla asymetrická, vlevo zřetelnější a průběh remitující [3]. Výrazné zhoršení nastalo poprvé v letech 1690 a 1691, podruhé v roce 1694, tedy ve věku 23, případně 27 let [7]. Progrese do téměř úplné hluchoty byla pozvolná [3]. Swiftovo léčení tehdejšími barbarskými způsoby (klystýry, pouštění žilou, projímadla) bylo neúčinné. Dnes by sotva kdo pochyboval o diagnóze Menièrovy choroby. Trýznila ho do smrti. Někteří lékařští vyklada-

či soudili, asi mylně, na jakousi souvislost s údajnou Swiftovou migrénou [2].

Daleko záhadnější postižení Swiftovy psychiky se rozvíjelo kolem jeho sedmdesátky, tedy asi od roku 1737. Shoda panuje v názoru, že šlo o pozvolna se prohlubující demenci, ač Swift byl prý ještě nedlouho před smrtí schopen psát dopisy. Někteří se zmiňovali i o ložiskových neurologických symptomech, například o hemiparéze, kterou jiní popírali s odůvodněním, že Swift byl až do své smrti schopen samostatně chůze. Ani někdy uváděná pravostranná, snad centrální obrna lícního nervu se s jistotou neprokázala (posmrtná maska bez ní). Ani přítomnost nějaké afázie nebyla všeobecně uznávána. Pitva našla „mozek naplněný vodou“, tedy mozkovou atrofií. Další podrobnosti sekčního nálezu známy nejsou. Lesný [3] uvažoval o atrofii spánkového laloku a nozologicky o Pickově chorobě. Jenže pro tuto vzácnou nemoc relativně typická „těžká psychopatizace“ osobnosti popisována nebyla. Známa je legenda o tom, jak se Swift stal pacientem „blázince“, který dal v mladších letech zřít. Ve svém sebelitování (nebyl tedy nosagnostický?) stával před zrcadlem a stereotypně prý brblal „ubohý starý muž“. A Alzheimerova choroba? Skoumal [7] píše, že Swift ke konci třicátých let ohluchl, ztratil paměť a řeč, a proto byl v roce 1742 (tedy tři roky před svou smrtí) zbaven svéprávnosti. Ale že by do poslední chvíle života psal dopisy? To sotva. Někteří starší autoři usuzovali na progresivní paralýzu. Námitky? Stejně jako proti Pickově chorobě. A lues cerebri? Co když paretické a afatické poruchy vskutku měl? Menièrův syndrom s terminální chorobou u Jonathana Swifta jistě v kauzální souvislosti nebyl. Spekací bylo mnohonásobně víc. Shoda panuje v tom, že Swift tak docela vyrovnaným anglikánským velebníčkem nebyl. Svou genialitu dokázal sepsáním nesmrtelných „Gulliverových cest“. Jeho citový život uspokojivý nebyl. Doplatily na to Stella s Vanessou. A že se v posledních dvou dílech Gulliverových cest otřel o lékaře jako kdysi Molière [3]? Nedivme se, tedy to oprávněné bylo. Lze se dočíst, že býval i hypochondrický [2]. Leč ani tomu se příliš divit nelze, jenže kde sebrali někteří staří psychiatři podklady o jeho možné manicko-melancholické psychóze [2]? A tvrzení, že byl mimořádně výbušný? To diagnóza není. Poněkud vypočítavý, to ano. Od „whigů“ k „toryům“. Jen trošku lidské slabosti, že? Vysnil si biskupskou hodnost. Těm, jimž pomáhal, nestál za námahu. Trochu se jim koneckonců i pomstil a v líčení Liliputů zkarikoval. Nezacházím na spekulace až fantasmagorie některých psychoanalytiků („neurotická erotika“, „chybění odvahy ke vztahu k charakterním ženám“, „psychosexuální infantilismus“, „koprofilie s mizantropií a mysofobií“, „orální a sadistické tendence“, „latentní homosexualita“ a tak podobně).